

DE TUINBOUW;

MEDEGEDEELD DOOR

B E T S Y P E R K.

Dezelfde oude papieren, waaruit ik een paar jaren geleden eenige bijzonderheden omtrent de oudheid van de koningin der bloemen — de Roos — mededeelde, stellen mij thans in staat den lezers van het Album der Natuur eenige bladzijden aan te bieden over den tuinbouw, naar aanleiding vooral van hetgeen dienaangaande in der tijd is medegedeeld door den hoogleeraar CH. MORREN, te Luik.

„De hoofdelementen van elke geschiedenis der oudheid zijn geput uit drieërlei bron”, zegt hij, „t. w.: uit die der godsvereering, uit die der overlevering en uit die der mythe.”

Het eigenlijke begin daarvan ligt echter in zoo diepe duisternis verscholen, dat het moeilijk valt er den juisten oorsprong van uit te vinden. Dit is echter zeker, dat, wat het ontstaan van den mensch betreft, alle volkeren der aarde hun stamvader in een lustoord plaatsen, d. i. in een omheinde plek, waarin tallooze zoo nuttige als liefelijke gewassen en planten bloeiden. Het Gan-Eden der Hebreërs, door ons vertolkt in Paradijs, was niet anders dan zulk een omheinde plek. Volgens de Hebreërs droeg de aarde op den derden scheppingsdag gewassen, schoten de planten uit, vermenigvuldigden zich de onderscheiden zaden en droegen de boomen vrucht, een iegelijk naar zijn aard. Tot die wonderen werd natuurlijk een aanmerkelijke ruimte van tijd vereischt, en daar het Hebreeuwsche „dag” ongeveer luidt als tijdvak, heeft de Christelijke kerk die benaming aan de scheppingsperioden gegeven. Daar nu de dieren eerst gedurende het vierde tijdvak ontstonden, moeten de planten als veel ouder worden aangemerkt. Geologische studiën hebben dit ten overvloede bewezen.

Als nu de mensch het aanzijn had ontvangen, meldt Genesis: „stelde de Schepper hem tot heer over de onderscheiden gewassen.

„En God zeide: ik heb ulieden al het zaad zaaijend kruid gegeven, dat op de gansche aarde is, en alle geboomte, in hetwelk zaad zaaijende boomvrucht is, het zij u tot spijze!”

Het doel van den lustoord werd dus door den Schepper zelf aangegeven. Alzoo zou men, volgens den bijbel, kunnen verklaren, dat de tuin- en landbouw een gewijde instelling is en haar eerwaardigheid alzoo niet te loochenen valt.

En God plaatste den mensch in den hof van Eden om dien te bebouwen (Gen. 11: 15) en te bewaren; d. i. om den grond te bewerken, de gewassen te verzorgen, te vermenigvuldigen en voor alle schadelijke invloeden te vrijwaren, voorschriften, die tot op heden behartigingswaard zijn gebleven.

Noemt de groote wetgever der Hebreëen den Schepper den eersten aanlegger van een lusthof, gewaagt hij van de bestemming der horticultuur of der land- en tuinbouwkunst, evenzeer bragt hij zelf een nieuw deel daarvan en wel de pomologie aan 't licht en dat met zooveel juistheid en klaarheid, dat ze gedurende die gansche reeks van achter ons liggende eeuwen niet alleen volgens zijn voorschriften behartigd en beoefend werden, maar bewonderd tevens.

't Zal niemand bevreemden, dat tijdens MOZES' dichtstuk nog algemeen als onloochenbaar geschiedverhaal werd beschouwd, menig geleerde, wijsgeer en geschiedkundige de juiste plek poogde uit te vorschen, waar eenmaal die lustoord gelegen was. Opmerkelijk is het echter, dat nimmer eenig beoefenaar van den tuinbouw zich hierover heeft bekreund. Sommige natuuronderzoekers zochten het Gan-Eden der Hebreëen ten noorden van de Perzische golf, in de nabijheid van Bassora, waar de Euphraat zich in vier takken splitst. Anderen zochten het in Armenie of Chaldea of wel op het eiland Ceylon, in de nabijheid van de Adamsrots en het Abelsgraf, voorzeker namen, welke aan die onderstelling voedsel gaven. Zelfs LINNAEUS helde tot dit gevoelen over, althans hij zegt:

„De buitengewone gloed der zon, de uitnemende vruchtbaarheid van den grond, het kostbaar gesteente, de diersoorten en planten, waarop Ceylon zich beroemen mag, doet mij onderstellen, dat aldaar eenmaal die eerste lusthof gelegen was.”

Diezelfde dichtsterijke natuuronderzoeker doopte de botanische tuinen

der zestiende eeuw, bestemd tot het aankweken van alle bekende gewassen, zelfs die uit de verwijderdste oorden, met den naam van Eden of Paradijs. Doch om tot mozes en diens tuinbouw terug te keeren, sir JOSEPH PAXTON, de beroemde bouwmeester van het glazen paleis, ontleende zijn ontwerp aan den Hebreuwschen wetgever, terwijl MARTIN mede door hem werd geïnspireerd.

Gewijde schrijvers merkten meermalen op, dat, indien 's menschen val voorviel in een hof, ook zijne opheffing daarin plaats vond door JEZUS lijden in Gethsemané. Eene opmerking, waardoor de oude kunst iets zeer bekoorlijks erlangde voor de eerste Christenen en voor velen behield. Die bekoorlijkheid vermindert natuurlijk, zoo ras men van de algemeene opvatting tot bijzondere begrippen komt; doch welke die bijzondere wezen mogen, de eenmaal opgevatte belangstelling voor den tuinbouw vermindert er geenszins door.

't Zijn echter niet de Israëlieten en Christenen alleen, wier godsdienst als vereenzelvigd is met den land- en tuinbouw. Letten we slechts op den Hindoe, die de wording der aarde stelt drie millioen achthonderd duizend jaren voor de Christelijke tijdrekening. Volgens de gewijde schriften der Brahminen bestond er in den beginne een almachtig wezen: een God, en het water. God of PARA BRAHMA was het levensbeginsel. Hij schiep een eerste voorwerp, een blad, dat op de oppervlakte des waters dreef in den vorm van een kind en uit den navel van dat kind, liever uit dat kindvormig blad, ontloek een bloem. Die bloem bragt op haar beurt BRAHMA ter wereld en deze werd door PARA BRAHMA (het levensbeginsel) bevolen de aarde te scheppen. VISCHNOE, een engel, werd vervolgens als bewaker der aarde aangesteld, terwijl een tweede, SIVA, haar moest trachten te verderven. Alzoo vormden BRAHMA, VISCHNOE en SIVA de Indische drieëenheid.

Volgens die godenleer bestond de plant vóór de aarde, eerder dan het zaad, en, acht alzoo de Hindoe den mensch niet bepaald aan de plant vermaagschapt, dan toch den Schepper zelven, daar hij dien voorstelt als geboren uit eene bloem.

De Hindoe wordt in de beschouwing dier wereldwording versterkt door eene bloem, wier vorm geheel overeenkomt met die, waaruit volgens zijne mythe de godheid ontsproot, n.l. de Lotus (*Nelumbium*), uit de familie der Nymphaeën. De meeste Indische monumenten zijn met hare afbeelding versierd.

De Hindoesche godsdienst levert nog een tweede bewijs van verwantschap met de natuur. Eenzelfde God is immers beschermer en van de wetenschap en van de natuur, als om aan te toonen, dat de natuur tot de wetenschap leidt en de wetenschap wederkeerig in de natuur te vinden is.

De Grieksche fabelleer is mede, wel beschouwd, niets anders dan de zinnebeeldige voorstelling der natuur. Evenals de Hebreeën den eersten mensch in een hof plaatsten, evenzoo plaatste de Griek de zielen dergenen, die naar de wetten der goden geleefd hebben, in de Elyseesche velden, een lusthof, waar eeuwige lente heerscht en ongestoord geluk wordt gesmaakt, als loon voor een welbesteed leven. Ook hier zien wij dus, als onafscheidelijk van 's menschen zaligheid, een lustoord. Die lustoord in de onderwereld was Griekenlands ideaal. Wordt zijn ingang door VIRGILIUS bij het meer van Averno gezocht, niemand duidde evenwel met zekerheid de juiste plaats van den hof zelf aan.

De ligging van den Hesperischen hof, eigendom van Hesperus' dochters, AEGLE, ARETHUSA en HESPERUTHUSA, werd door dezen gezocht in Afrika bij den berg Atlas, door genen in Cyrenaica. De geograaf SCYLAX, die zes honderd jaren voor Christus leefde, beschreef den rijkdom van dien hof aldus:

„De takken der boomen zwoegden onder het wigt van duizende gouden appels (vermoedelijk de oranje). Granaat, moerbezie, druif, amandel en noot spreidden hun welig ooft ten toon, terwijl de myrrhe, laurier, klimop en wilde vijg de lucht met hun geuren vervulden.”

Van rozen gewaagt hij niet.

De mythe, in welke JUNO aan JUPITER een gouden appel aanbiedt, de oorsprong van de benaming Eden en die van Hesperide, de draak met de vurige tong, die in de fabel het oord bewaakt en het vlammend zwaard, dat in de paradijs-geschiedenis eene zoo voorname rol speelt, al die overeenstemmingen overtuigden den geleerden SCYLAX, dat de godsdienst van Hebreeër en Griek een zelfde hoofdgedachte tot grondslag had, maar die in verschillenden vorm openbaarde.

Wat nu het paradijs van MAHOMET met zijn zwartoogige hoerie's betreft, waarin van bloem noch tuin wordt gesproken, zoo heeft dit nogtans te veel overeenkomst met de Elyseesche velden, dan dat het niet op denzelfden grondslag zou zijn opgetrokken.

De lustoord van ALCINOUS, op Corfu of eenig ander eiland van den

Archipel gelegen en in de Odyssea zoo juist en naauwkeurig beschreven, is in volkomen harmonie met het karakter, dat HOMERUS zijn helden toedicht. Vrukt en bloem versiert hem niet alleen tot lust der oogen, maar ten algemeenen nutte tevens. Er wordt in gewaagd van bloeiende hagen, kunstig geleid door 's menschen hand; van kassen om de rijping der vrucht te bevorderen, van fraai aangelegde bloemperken en eindelijk zelfs van gieten om den hof gedurende droogte te besproeien.

Ook van eene materiële zijde beschouwd, mogen dus de beoefenaars van den tuinbouw den grootsten eerbied koesteren voor de Homerische poëzij; want, kan de pomologie zich op Genesis beroepen, de kweeking van moeskruiden en andere tuingewassen wordt daarentegen reeds vermeld in het meesterstuk der Grieksche letterkunde.

NEWTON verpoosde zijn astronomische studien, zijn opsporingen van de wetten des lichts door proeven om die van den tuinbouw uit te vorschen. Hij meende, dat die kunst van Egyptische herkomst was. AMMON of OSIRIS had aldaar reeds tuinen aangelegd en elke hof was een verfraaide en verbeterde reproductie van den berg Ararat, waar NOACH den wijnstok plantte. Vandaar dat in alle tuinen de wingerd gevonden werd, en indien de kilheid van den grond dezen belette vrucht te dragen, toevlugt genomen werd tot kassen.

Ofschoon de stad Memphis onder den scepter der FARO's boogde op prachtige tempels, kolossale beeldhouwwerken en kostbare paleizen, schijnt zij geen tuinen bezeten te hebben. Althans men vindt dienaangaande niets opgeteekend. Toch roemt STRABO de Egyptische vruchten en was de perzik, wier gleuf men vergeleek bij een gesloten mond, den God der stilzwijgendheid toegewijd. Op de pyramide van CHEOPS wordt de tuinbouw in Egyptische karakters aangeprezen, ten einde zich de noodige radijs, uijen en knoflook te verschaffen. Dit bewijst althans, dat de Egyptenaar belang had bij de kunst.

Onder de zeven wonderen der wereld telt men mede de hangende tuinen van Babylon, aangelegd door NEBUKADNEZER om zijne gemalin, eene Medische vorstin, de heuvelen en bosschen van haar vaderland te vergoeden.

Geen wonder, dat zij onder de wonderen gerangschikt worden, daar zij een vierkant van vierhonderd voeten besloegen en uit groote, boven elkander geplaatste terrassen bestonden. Met tien voet breede trappen kwam men van het eene terras op het andere. Het geheel was onder-

steund door groote bogen, die wederom op andere steunsels rustten en aan alle zijden omgeven door een muur ter dikte van tweeëntwintig voet. Op de bogen waren eerst groote platte steenen gelegd en daarop een laag rijs en andere plantaardige stoffen met een groote hoeveelheid asphalt vermengd, waarop twee rijen tichelsteenen dicht naast elkander gemetseld waren. Deze werden weder bedekt met dikke bladen lood, waarop de tuinaarde lag. Die bevloering moest beletten, dat het vocht der aarde in de bogen trok. De laag tuinaarde was zoo dik, dat groote boomen er in konden wortelen, en werkelijk groeiden die op de terrassen. De lorkboom liet er zijn neerhangende takken door den wind wiegelen, de esch, de cypres, de ceder, de mimosa evenzeer, terwijl de acacia met zijn wuivende bladeren en bloemtrossen in de zonnestralen schitterde en de schaduwrijke kastanje, de ritselende populier en de vederachtige berk er mede niet ontbraken, ja zelfs de wilg er zijn takken over een even kunstig aangelegden stroom boog.

Op eenigen afstand scheen het geheel een ontzagwekkende piramide met houtgewas bedekt. Daar er geen schatten gespaard werden om de pracht van dit kunstgewrocht te verhoogen en het in de nabijheid van den Euphraat gelegen was, was er vermoedelijk een pomp aanwezig, waarmede het water uit de rivier werd opgevoerd, niet alleen om den grond te besproeijen, maar tevens de fonteynen te doen werken, die de lucht moesten verkoelen. In de ruimten tusschen de verschillende bogen bevonden zich prachtige vertrekken, waaruit de heerlijkste natuurtooneelen konden gezien worden.

Wel bragt dus 't koninklijke woord
 Door duizendtal van slavenhanden
 Op 'd' effen grond dien lusthof voort,
 Bekleed met schoone lustwaranden.

Waren de lustoorden tot dusver meest allen bestemd tot verpoozing, genot en beschouwing der natuur, koning SALOMO zocht ze aan te wenden tot hooger doel, nl. tot de kennis der gewassen en kweekte daarom in den vermaarden tempelhof, tusschen hooge muren ingesloten, een aantal planten, heesters en kruiden. De klimop bloeide er tusschen de steenen, welriekende bloemen balsemden er de atmosfeer. Men vond er den rozelaar, het lelietje van dalen, het rooskleurig riet, de kamperfoelie, den nardus, de saffraan en kaneelboom. Ceders, pijnen,

dennen, vijgen, druiven, appelen, dadels en granaten hieven hun weelderige takken omhoog, en hun kleurrijke vruchten spiegelden zich in beek en stroom.

„Ik maakte mij groote werken, — spreekt SALOMO in Prediker II, ik bouwde mij huizen, ik plantte mij wijngaarden.

„Ik maakte mij hoven en lusthoven en ik plantte boomen in dezelve van allerlei vrucht.

„Ik maakte mij vijvers van wateren om daarmee te besproeijen het woud, dat met boomen groende.”

Ontegenzeggelijk vindt men het beginsel der kweekerijen, thans tot zijn volheid gekomen, in de hoven van SALOMO. Ja, 't valt niet te loochenen, dat de tuinbouw onder de regering van dien magtigen koning eene aanmerkelijke schrede voorwaarts ging. 't Is evenwel te bejammeren, dat men dien vorst beschuldigen moet door de verheffing dier kunst tevens het zedebederf te hebben aangemoedigd.

„Immers ik verfoei — spreekt de Heer — die verblijven van zonde en ontucht, die uwe ziel doen verloren gaan.”

Nog heden ten dage herkent men in sommige oorden van Kanaän den Salomonischen land- en tuinbouw.

Men weet, dat de Hebreëen de rogge niet kenden, maar gierst, tarwe, haver, wikken, linzen en boonen verbouwden; dat hun tuinen prijken met komkommers, meloenen, uijen, knoflook, anijs, komijn, koriander, mostaard en andere specerijen, en zij den wijnstok niet plantten, maar zaaiden, een manier, die evenwel door MOZES werd ontraden, omdat de verscheidenheid der zaadkorrels alligt verbasering kon veroorzaken.

MAHABAD, de eerste koning van Perzië, ontwikkelde aldaar den smaak voor hoven ten zeerste. XENOPHON verhaalt in zijn verslag van de expeditie der tienduizenden, dat XERXES in Phrygië een hof in de nabijheid van een bosch deed aanleggen, niet alleen om er de onderscheiden planten aan te kweken, maar tevens allerlei diersoorten te verzamelen en te onderhouden. Ziedaar een eerste zoölogische tuin!

ARISTOTELES, leermeester van ALEXANDER DEN GROOTE, kwam op het denkbeeld in een afgesloten ruimte het planten-, dieren- en delfstof-fenrijk te vereenigen en op die wijs een museum van natuurlijke historie te doen ontstaan. Een denkbeeld, dat, hoevel bijval 't ook vinden mogt, eerst in de zeventiende eeuw binnen Londen werd verwezenlijkt

door de twee gebroeders TRADESKIN, Vlamingen van geboorte, wier naam door de Engelschen in den naam *Tradescantia* is bewaard.

De Perzische tuinen, waarvan PLINIUS spreekt, bestonden in regte lanen, evenals die van LENÔTRE, wederzijds met fraai geboomte beplant, en perken, die de prachtigste rozen, violen en welriekende bloemen droegen.

Een noodwendig vereischte voor een Perzischen tuin was een toren, waaruit men den omtrek kon overzien, een denkbeeld evenzeer door de Babylonische terrassen verwekt als door onverhoedsche vijandelijke invallen. Strekten zij alzoo eensdeels tot genot, anderdeels schonken zij gelegenheid om zich in tijds tegen belagers te wapenen.

De tuinen van CYRUS te Sardes waren modellen van schoonheid, sierlijkheid en smaak. Zij werden nagevolgd in Griekenland, waar de vrolijke wijsgeer EPICURUS een hof een vereischte noemde om gelukkig en tevreden te leven en er de eenige, den mensch waardige wijsbegeerte te beoefenen, nl. die van de vreugde en het genot. De tuin van EPICURUS lag in Athene tegenover dien van DIPYLON, aan den weg, die ter akademie leidde. Te midden van het weelderigst gebloemde begaf men zich dus naar den tempel des roems. MINERVA's beeld verhief zich tegenover den hof van den wijsgeer MELANTHUS, mede aan dien weg gelegen.

LYCURGUS was zoozeer overtuigd, dat het volk tuinen moest bezitten, vooral stedelingen, dat hij ze niet alleen ten algemeenen nutte verklaarde, maar zich met hart en ziel aan den tuinbouw toewijdde. LYCURGUS' overtuiging wordt in onzen tijd door de grootste steden der vijf werelddeelen bekrachtigd. De onsterflijke wetgever voorzag den invloed, dien de eerwaarde kunst op de beschaving moest uitoefenen en vond in hare beoefening en bestudering een middel tot verbetering der zeden en veredeling der harten.

In de akademie zelf bevond zich het Lacydium of de tuin van Lacydes.

PLATO hield zijne redevoeringen over de wijsbegeerte en aesthetica aan de lommerrijke oevers van den Ilyssus. THEOCRITUS dichtte zijn eersten herderszang in lommerrijke dreven en vergeleek de schoonheid van eene HELENA bij een goed geleiden stam.

Griekenland ontleende aan Perzië zijne boomen, welriekende heesters en schitterende bloemen; het meest beschaafd en ontwikkeld volk der oudheid was volkomen 't huis in de plantenwereld. Narcissen, rozen, violen en klimop teelden welig voort, en THEOPHRASTUS verklaarde zelfs,

dat de Atheners de kunst verstonden hun bloemen op de sneeuwvelden te doen bloeijen.

De bekende vallei van Tempe ¹⁾ was één bloemperk. PIRITHOÛS, THESEUS, OEDIPUS en ADRASTUS waren bezitters van uitgestrekte hoven aan de liefde gewijd. De graven van groote mannen of helden, in den strijd voor 't vaderland bezweken, werden versierd met beeldhouwwerk en bloemen. De tuinbouw legde nu onder zoo gelukkige omstandigheden reuzenschreden af en vond hoe langs zoo meer den bijval des volks, dat den invloed van bloemen op wetenschap en letteren, ja op de gansche samenleving van lieverlee volmondig erkende.

Het symbolisme van de Grieksche godsdienst gaf aan den tuinbouw bovendien zekere wijding. De Grieksche fabelen vereerden de natuur om het zeerst. ZEUS of JUPITER was de verpersoonlijkte levenskracht, de geest, de ziel des heelals. JUNO, op de wolken des hemels gezeten, als gebiedster der atmosfeer, regelde de seizoenen. Vruchten rijpten, bloemen ontloken, waar zij verscheen. De gansche plantenwereld was haar domein en verkeerde onder hare onmiddellijke bescherming. De zachte ZEFIR, zoon van AEOLUS en AURORA, wekte met zijn teederen adem vrucht en bloemen ten leven. Met FLORA, de godin der bloemen gehuwd, bevruchtte hij het zaad. CYBELE, de aarde, is de goede moedergodin bij uitnemendheid. 't Is immers de aarde, die zich met het gouden kleed van korenaren omhangt en wier schoot zoo heerlijke vruchten baart? PLUTO, de god des vuurs, koestert haar hart. 't Is immers de warmte, die de zaden doet ontkiemen en haar met zooveel weelde pronken doet?

Naauw verrees VENUS uit zee, of ontelbare nimfen bevolken de meren, de rivieren, de stroomen, de bronnen, de beeken. Is het water, de besproeiing, hetzij natuurlijk of kunstmatig aangebragt, niet alom de oorzaak van den groei?

Elke plantensoort heeft in dit symbolisme haar bosch- en waternimf. APOLLO, de zon, met stralen tot pijlen, is de aarde behulpzaam in het omslaan van den veelkleurigen mantel. DIANA, de godin van den nacht, is tevens die der plantenwereld, daar zij haar gedurende de duisternis beschermt. DIANA, de groeikracht, houdt zich voornamelijk in de wouden op, waar de planten in menigte leven

¹⁾ Een bekoorlijk oord in Thessalië, tusschen de bergen Olympus en Ossa, vol lommerrijke boomen, bloemrijke dreven, groene weiden, doorkronkeld door heldere beeken.

en maakt jacht op de wilde dieren, die ze verwoesten en vertreden. En bosch- en waternimfen vieren het feest der godinne, als de geurige roos nieuwe stengels en frissche bladeren schiet. Alzoo is de geheele fabelleer, bij bekrompen opvatting als ballast over boord geworpen en om hare tegenstrijdige uitlegging veroordeeld, de verpersoonlijkte natuur.

Rome volgde Athene's voorbeeld, en daar zij den tuinbouw aan Perzië ontleende, vindt men nog heden te Rome aanlagen volgens cyrus.

Onder de Romeinen werd die kunst meer gegrond op de wetten der aesthetica. Zij werd eene wetenschap, die haar eigen beoefenaars, haar eigen schrijvers verkreeg en daardoor haar eigen boeken verwierf. Deze splitsten haar in drie deelen: de bloemisterij, de groente- en kruidkunde, de boomkwekerij; en elk deel had zijn bijzondere leerstellingen en voorschriften.

Het aantal der destijds ontstane hoven is zoo groot, dat het moeilijk met juistheid is te bepalen. De historie gewaagt het eerst van die van TARQUINIUS SUPERBUS. Die van LUCULLUS, waarvan onze perzikken, kersen en abrikozen herkomstig zijn, waren gelegen op kaap Misenum in de golf van Napels. Hun aanleg was zoo grootsch, hun aanblik zoo weelderig, dat de aanlegger den bijnaam kreeg van Romeinschen XERXES.

LUCULLUS liet ook in verschillende oorden van Italië hoven aanleggen, welker lof door PLINIUS werd bezongen.

PLINIUS leert ons de boomplanting *à la quinconce*, d. i. als de vijf op de dobbelsteen.

MARTIALIS noemt een vriend van AUGUSTUS, CNEUS MARCIUS, als uitvinder der snoci- en scheerkunst, welke uitvinding sedert den aanvang onzer jaartelling meer en meer bijval vond; terwijl PROPERTIUS den smaak om de tuinen met beeldwerken en springende fonteinen te versieren tegen denzelfden tijd doet ontwaken.

HORATIUS was een groot minnaar van tuinen, en JUVENALIS verzwijgt zijne ergernis niet over het aanbrengen van marmer en steenen, waar uitsluitend gewassen moesten staan.

Eindelijk verdeelden zich de lustoorden in villae urbanae, villae rusticae en villae fructuariae, verblijven van rust en genot. Onder de koningen en in de eerste jaren van de republiek waren zij aanvankelijk weinig geacht, maar de schoonheid der bloemen liet haar regt gelden en van lieverlede ontstond er een bloemenweelde, die eindelijk derwijze over-

dreven werd, dat er bepalingen moesten gemaakt worden om de tot hartstogt stijgende liefde te beteugelen. Alras werd eene wet uitgevaardigd, waarbij het een iegelijk ten strengste verboden werd zich met bloemen te tooijen, tenzij het vaderland of de magistraten zulks als onderscheiding voor betoonde diensten veroorloofde.

En dat de bloemenliefde overdreven en het hoog tijd werd een zoodanige wet uit te vaardigen, bewijst ons ten overvloede CICERO's verwijt aan VERRES, van Sicilië te doorreizen, liggend tusschen rozen in een draagstoel, met rozen om de slapen en rozen om den hals. HELIOGABALUS liet zelfs zijn rustbed, zijne vertrekken en galeijen met rozen behangen.

Die rozensmaak was herkomstig van Egypte, waar CLEOPATRA tot versiering van een enkel feestmaal voor een Egyptisch talent, ter waarde van bijna 2500 gulden, rozen verzamelde. SUETONIUS verklaart, dat NERO vier millioen sestertiën (370,000 gulden) verspilde aan bloemen voor een enkelen feestdich.

Sedert kregen de bloemen van lieverlede haar eigen feesten, die in April werden gevierd. Dan dansten de vrouwen nacht en dag, onder het schetteren der trompetten, op de maat van duizende liederen, door de met flambouwen verlichte straten. Wedloopen werden uitgeschreven en de overwinnaars met bloemen gekroond. Verregaande losbandigheid, die ten diepste de verontwaardiging van een CATO verwekten, vernietigde die feesten spoedig geheel. Hoewel de bloemen zelve gansch onschuldig waren aan de zedeloosheid harer bewonderaars, zoo werden zij er toch om veroordeeld en minder geroemd, ja, beschuldigd van te hebben medegewerkt tot Rome's val.

De Noordsche volkeren hadden inmiddels den tuinbouw geheel verwaarloosd. Alleen de Gallische Druïden hadden haar in eere gehouden, doordien onderscheiden boomen, zooals de mispel, de eik en de olm, in het naauwst verband stonden tot het Druïdisme. De Druïden bestudeerden evenwel de planten alleen om haar verborgen of geneeskrachtige eigenschappen. Zij beoefenden voornamelijk de kruidkunde, die in de middeleeuwen oogen-schijnlijk verloren ging, maar in de kloosters werd bewaard, alwaar van lieverlee de gansche tuinbouw weder tot zijne vroegere waardigheid werd terugggebracht, en KAREL DEN GROOTE de weg aangewezen om als diens beschermer op te treden. In deze hoedanigheid vaardigde die souverain een wet uit, die een iegelijk verplichtte rozen, lelien, vruchtboomen en die kruiden, welke de lijdende menschheid tot heil konden verstrekken, aan te kweeken.

De tuinbouw in de kloosters nam van lieverlee eene bijzondere rigting. De onwrikbaarheid der kloosterlijke bepalingen, de herhaling derzelfde werkzaamheden, geheel het eentoonige leven der monniken openbaarde zich niet alleen in hun tuinbouw, maar was in elk bloemperk terug te vinden.

Vrome broeders, die ten grave daalden zonder dat men hun wereldschen naam kende, werden heilig verklaard en de dag van hun afsterven geheeten naar den naam, waaronder zij in het klooster waren bekend. En aangezien nu de bloemen geregeld op een bepaalden tijd ontluiken, is het voorzeker niet onnatuurlijk, dat de eentoonige kloostergeest haar namen schonk en aan heiligen toewijdde, zooals de Grieken ze wijdde aan helden en goden. Vandaar dat de namen van sommige bloemen ons christelijke feestdagen herinneren. Vandaar tevens de oorsprong van beschermheiligen in den tuinbouw en van feestdagen, waarop men zich — hoe natuurlijk — met bloemen tooide en uit welke, zooals we aanstonds zullen vernemen, tuinbouw-vereenigingen en inrigtingen ontstonden, die op de kennis der gewassen en den handel in bloemen een niet geringen invloed hebben uitgeoefend.

De geleerde FORSTER schreef een werk over de botanie der kloosters, onder den titel: *Annuaire catholique, contenant le cercle des saisons et la clef du calendrier avec des illustrations d'histoire naturelle et de botanique pour chaque jour de l'année.*

Wij staan verbaasd, als wij daaruit de oorzaak vernemen, waardoor de *Senecio vulgaris* de bloem werd van den heiligen MACARIUS, de *Eranthis hyemalis* die van PAULUS, de Oostersche Hyacinth die van de heilige DOROTHEA, het madeliefje die van de heilige MARGARETHA, de Narcis die van de heilige COLETA, de goudsbloem die van MARIA boodschap enz.

Deze overeenkomst tusschen aan heiligen gewijde dagen en gemiddelde ontluiking der bloemen berust op de waarnemingen van onderscheiden eeuwen. Men weet, hoe bespottelijk de Fransche republiek zich in 1792 maakte door haar almanak van steenen, planten en dieren, die zij aan den kerkelijken wilde toevoegen. Volgens dezen zouden allen, die zich onder het patronaat van den heiligen PAULUS, den kluizenaar, bevonden, evenzeer zijn onder die van den kalksteen. Die van de heilige COLETA mede onder de spinasie; die van de heilige JULIA onder de nachtschoonen. Doch genoeg om de dwaasheid van een dergelijken almanak aan te toonen.

De kruistogten oefenden mede een allergelukkigsten invloed op de ontwikkeling der oudste kunst, want de kruisvaarders bragten onderscheiden vreemde gewassen herwaarts. 't Is twijfelachtig, of wij den boekweit, in het fransch *blé sarrasin* geheeten, aan hen te danken hebben; maar zeer zeker de stokroos, gedurende eeuwen de voorlooper van de dahlia. De anjelier zijn wij er mede aan verplicht, want toen de heilige LODEWIJK in 1270 met dertigduizend man naar Tunis trok en de troepen van KAREL VAN ANJOU aldaar door de pest werden aangetast, ontdekte hij op de Afrikaansche vlakte een bloeme Gods, die den zieken alras tot medicijn verstrekke. Die bloeme Gods was de anjelier, sedert, en geen wonder, hoog door Frankrijk geëerd. FILIP de goede en alle andere vorsten van het Bourgondische huis werden afgebeeld met een anjelier in de hand. Zij was alzoo eene koningsbloem geworden.

Ook de leliën vermenigvuldigden zich tijdens de kruistogten, terwijl een aantal andere Oostersche bloemen werden ingevoerd.

PIERRE DE CRESSENTYS, lid van den senaat te Boulogne en aldaar in 1230 geboren, wordt de hersteller van den tuinbouw in Vlaanderen genoemd. Na een dertigjarige buitenlandsche reis schreef hij een werk over de Landhuishoudkunde en droeg dit op aan KAREL II van Napels en Sicilië. Een geheel hoofdstuk was gewijd aan de beschrijving van tuinen, die hij klassificeerde in die van de armen, de gegoeden en die van vorsten. De kostbaarheid der laatsten werd verhoogd door diergaarden en volières, naar de manier van XERXES.

Die klassificatie naar de onderhoudskosten toont aan, dat de tuinbouw in de dertiende eeuw weder herleefde.

Ook de Arabische botanie, uit Perzië herkomstig, herbloeide mede en zocht heinde en ver hare huishoudelijke en genezende kruiden te verspreiden. Bloemisterijen waren minder gezocht; de oude florafeesten waren voorbij. Doch in de vijftiende eeuw beproefde CLEMENS ISAUROS ze weder te herstellen door te Toulouse eene vereeniging tot bevordering van den tuinbouw tot stand te brengen. Daaruit ontstond van zelf een feestdag, die de leden te zamen bragt. En die feestdag kenmerkte zich door matigheid en ingetogenheid. Gouden violen, zilveren eglantieren, amaranthen, lelie- of goudsbloemen van hetzelfde metaal bekroonden vooruitgang en dichtwerken.

V. HUMBOLDT stelt ook in dezen tijd de toepassing van bronnen met warm water om den plantengroei te bevorderen, een toepassing, waaruit

welhaast de broeikassen geboren werden, dat althans het denkbeeld daartoe rijpen deed. De gebroeders ZENI verklaren, dat zij op hunne reis door Groen- en IJsland, alwaar zij van 1388 tot 1404 vertoefden, in den met sneeuw overdekten kloostertuin van St. Thomas bronnen van warm water hadden aangetroffen, die den grond koesterden.

Dat kleine oorzaken groote gevolgen hebben, leert de geschiedenis van alle uitvindingen.

Zoo werd, naar men vroeger meende, een weinig zwavel, houts-kool en salpeter in de handen van een Freibergschen minnebroeder, BARTHOLD SCHWARTZ, het buskruid, dat het leenstelsel met zijn geharnaste ridders stond te vernietigen.

Een gisting van zetmeel doet den alcohol ontstaan, die allengs van onbegrijpelijke waarde wordt voor kunsten en wetenschappen.

Het strijken van een stalen naald op een magneet stelt den mensch eerlang in staat de zee te beploegen en een CHRISTOPHORTUS COLUMBUS eene wereld te ontdekken. Buskruid en alcohol zijn uitvindingen der veertiende eeuw. De universiteiten, waar alle wetenschappen werden onderwezen, de bedelmonnik-orden, die goeddeels zich aan het onderwijjs hadden gewijd, ontstonden terzelfder tijd en deden hun lichtstralen over de gansche menschheid stroomen.

De vijftiende eeuw was niet minder grootsch. In zand gevallen letters riepen de boekdrukkunst in het aanzijn, het magtigste bolwerk, dat ooit 's menschen geest opwerpen kon tegen domheid en despotismus, en sedert baande de beschaving, haar fakkel ontstekend aan oude plantenvezelen, een weinig olie en roet, zich allerwege een pad. De bijna gelijktijdig geboren graveerstift baart nieuwe bronnen van onderwijs en verlichting en voegt der natuurwetenschap een krachtigen helper toe, doordien zij zijn wonderen aanschouwelijk maakt.

De inneming van Konstantinopel werpt het westen de intellectuele schatten van het oud Byzantium toe en de boekdrukkunst verspreidt ze duizendvoudig.

Een nieuwe weg langs de Kaap de Goede Hoop wordt door een VASCO DE GAMA in 1497 naar Indië gebaad, terwijl vijf jaren vroeger Amerika uit zee was opgedoemd en een vierde deel schonk aan eene wereld, die met rasse schreden een nieuw tijdvak tegentrad, en een gansche omkeering was voorbereid.

Staatkunde, handel en nijverheid zijn met grootsche verwachtingen vervuld, door nieuwe hoop beziel.

En die verwachtingen worden niet teleurgesteld, maar zelfs overtroffen.

Nadat de pers de godsdienstige schrifturen heinde en ver had verspreid, wijdde zij zich aan die der natuurkundige wetenschappen, bovenal aan botanische geschriften, die zij met tallooze platen opluisterde, ten einde het volk op te wekken en door de goedkoopte dier werken aan te moedigen tot het beoefenen van den tuinbouw en de aankweeking van gewassen, die der gezondheid bevorderlijk zijn.

Alzoo werd de kennis der planten hoe langs zoo meer verspreid door de uitvinding van LAURENS JANSZON.

De alcohol leidde tot de zamenstelling der vernissen. De gebroeders HUIBERT EN JAN VAN EIJK vervaardigden de eerste olieverwen en werden daardoor der schilderkunst tot zegen bij uitnemendheid en maakten deze op hare beurt in staat krachtig mede te werken tot bevordering van den tuinbouw. Immers toen JAN VAN EIJK, in 1428, als kamerheer van PHILIPS den goede, de ambassade vergezelde, die de hand moest vragen der infante ISABELLA voor den hertog van Bourgondië, stond de beroemde schilder verrukt over den Spaanschen dadel en andere zoo vreemde als prachtige gewassen, zoodat hij ze afmaalde en zijne bloemstukken, aan zijn vaderland ten geschenke gegeven, aldaar den wensch deden ontstaan om zoo keurige plantenweelde in eigen hoven aan te kweeken.

Indië en Amerika werden letterlijk in beslag genomen ten voordeele van den tuinbouw.

GARCUS AB HORTO (DU JARDIN) geboren te Rome, professor te Lissabon, vertrok naar Indië en legde te Bombay een botanischen hof aan, ten einde er alle geneeskracht bezittende gewassen te kweeken.

De Belgische botanicus CHARLES DE L'ESCLUSE (meer bekend als CLUSIUS) vertaalde de geschriften van GARCUS, als ook die, waarin NIKOLAAS MONARDUS der wereld zijne Amerikaansche studiën over den tuinbouw kenbaar maakte. In de laatste wordt voor het eerst van tabak gesproken, ofschoon MONARDUS die plant ten onzent bekend meent sedert COLUMBUS' eersten togt.

De gothische architectuur ging over in den bloemrijken renaissance-stijl. Alle versierselen waren één plant, één bloem. De toenemende weelde der kleeding vroeg bloemteekeningen voor haar borduurselen, en de teekenaars vonden ruimschoots hun brood. Andermaal werden bloemen behoefte voor de zamenleving, terwijl Amerika tot heden onbekende gewassen aanvoerde, zooals de snijboon en den aardappel, de grootste weldaad, die de nieuwe der oude wereld bewijzen kon.

De natuurminnende KAREL V onderhield eene diergaarde, beoefende de zoologie benevens de horticultuur en naturaliseerde ten onzent de *Tagetis*, eene Amerikaansche plant door hem in Tunis aangetroffen.

De handel voerde nu hoe langs zoo meer buitenlandsche gewassen aan en bloemen even schitterend van kleurenpracht als liefelijk van geur. De voornaamste der laatsten was en bleef de tulp, aangevoerd door BUSBECKE DE COMMUNES, om eerlang de onschuldige oorzaak te worden van een hartstogt, die gedurende een gansche eeuw den mensch met waanzin bedreigde.

De groothertog van Toscane, COSMUS I, legde te Pisa in 1543 den eersten hortus aan, de Venetiaansche republiek te Padua in 1545 den tweeden, en in 1556 bezat ook Florence er een, waarvan de Vlaming JOZEF GOEDENHUYZEN, ook genaamd BENIN CASA of CASABONA, directeur is geweest.

In 1568 bezat ook Leiden haar botanischen tuin, maar reeds beproefden de verschillende hoogleeraren, vorsten en gegoeden in partikulieren grond zeldzame gewassen te kweeken. DE L'ESCLUSE trof er te Weenen en te Antwerpen aan.

Zekere PETER COUDENBERG had reeds meer dan vierhonderd zeldzame gewassen vóór 1560 te Borgerhout in België verzameld. COENRAAD GESNER, DE L'OBEL en andere beroemde geleerden gingen ze bestuderen en vonden er den drakenbloedboom, den dadel en andere gewassen, die bepaald een warm klimaat behoefden.

't Is wel te bejammeren, dat de voorschriften, waarnaar COUDENBERG ze kweekte, verloren zijn gegaan. Toch kunnen wij den oorsprong der oranjerien uit denzelfden tijd afleiden.

In 1646 onderscheidde zich een Gentsch schepen, WILLEM VAN BLASÉRES, onder alle beoefenaars van den tuinbouw van dat tijdvak, door zijn methode om oranje- en andere boomen en planten voor koude te vrijwaren. Hij verwarmde ze door Luiksche kagchels, en FERRARI schreef te Rome een werk, onder den titel van *Hesperiden*, om BLASÉRES' methode alom ingang te doen vinden. Nog maar luttel tijds en het glazen huis, de volmaakte oranjerie, is in aanbouw. Althans België en Holland bezitten ze reeds in de zeventiende eeuw.

V. HUMBOLDT schrijft daaraan echter een veel hooger en ouderdom toe, daar er reeds een soort oranjerie moet bestaan hebben tijdens ALBERT DE GROOTE in 1246 ter eere van WILLEM van Holland binnen Keulen een feest gaf. Indien dit zoo geweest ware, dan zouden de oranjerien

evenwel in een tijdvak, waarin de natuurkundige studiën velen, zelfs ALBERT in eigen persoon, van toovenarij verdacht maakten, dus bepaald beoefend werden, niet verloren hebben kunnen gaan.

De oranjerien bragten evenwel eene niet geringe omwenteling in den tuinbouw teweeg. Immers eerst door haar kon deze den schoonsten droom zien verwezenlijkt en de planten der onderscheiden hemelstreken in eene beperkte ruimte aankweeken. Eerst door haar kon de bloemenschat van de keerkringsgewesten in het noorden worden welkom geheeten. Eerst nu kon de tuinbouw met zekerheid vaststellen, dat hij de grootheid en majesteit van den Schepper der wondervolle plantenwereld in al zijn volheid aanschouwelijk zou kunnen maken; en v. HUMBOLDT's *Kosmos* bewijst het, hoe hij niet teleurgesteld werd en hoe hij van nu aan nog krachtiger ingreep op kunst en wetenschap, ja op de toenemende ontwikkeling der gansche menschheid.

Terzelfder tijd, voornamelijk in 1650, ontstond er uit de broederschap der heilige DOROTHEA, zoo te Brussel als te Gent en Brugge, een kern van land- en tuinbouwkundigen en beschermers van bloemen.

De heilige DOROTHEA — dus verhaalt de legende — werd door een engel met bloemen op den martelaarsweg ondersteund; vandaar dat zij een beschermheilige der bloemen werd. 't Is opmerkelijk, dat de Belgische horticultuur steeds door vrouwelijke bemiddeling den zegen des hemels zocht.

Op den dag der heilige DOROTHEA nu, 6 Febr., geeft de broederschap eene tentoonstelling van bloemen in de kerk. De behoeftigen onder hen worden door de meer gegoeden onderhouden. Hebben de laatsten dus geen der tentoonstelling waardige gewassen gekweekt, dan koopen zij die van de eersten. Een jaarlijksch feestmaal houdt arm en rijk, jong en oud vereenigd, en sterft een hunner, dan worden er missen gelezen voor de zielrust des ontslapenen.

Die broederschap legde zich vooral toe op de aankweeking van de bloem zijner heilige, de hyacinth, uit de Adrianopelsche weidevelden herwaarts gebragt door zekeren BUSBECA; tevens op den handel in bloembollen, zoo aanzienlijk geworden te Haarlem. De broederschap der heilige DOROTHEA bestond in 1794 nog binnen Brussel, doch werd later vereenigd met de kerk.

De heden nog bestaande vereenigingen ter bevordering van den tuinbouw stammen er van af. St. DOROTHEA bleef dus niet zonder invloed

op de plantencultuur, zij heeft den handel in verschillende gewassen niet alleen uitgestrekt, maar ten algemeenen nutte aangewend, getracht de hoveniers tot wetenschappelijke industriëlen te vormen, een nieuw leven aan de plantenwereld gegeven, nieuwe geestdrift voor haar opgewekt. Duizende onbekende soorten zijn sedert aangekweekt, en de geometrische stijl van LE NÔTRE, beroemd hovenier van INNOCENTIUS XI, is vervangen door een lossere, bevalliger aanleg, die zoowel Chinees, als Franschman en Engelschman zich toekent.

De fantasie werkte mede krachtig tot de ontwikkeling van den tuinbouw, toen zij de fraaiste, sierlijkste bloemen tot opsiering onzer gangen, salons, vensters en tafels, ja, tot de rustbedden toe van sommige hartstogtelijke vereerders van flora's kroost begon te bezigen.

Zoo werden de bloemen andermaal 's menschen levensgezellinnen. Beschouwen we nu nog vlugtig haar invloed op zeden en gewoonten, doch herinneren wij ons vooraf, hoe de tuinbouw, wiens geschiedenis wij vlugtig doorbladeren, gelijken tred hield met de maatschappij, hoe hij aan de behoefte der maatschappij wist te voldoen en hoeveel hij tot de beschaving der maatschappij heeft bijgedragen.

Smaak voor bloemen is een element van het familieleven en eene bron van genot voor het verfijnd gemoed.

Van eeuw tot eeuw waren zij het symbool van liefde in allerlei graden. De moeder versiert het wiegje met de aanvallige kinderen der natuur, zij droogt er de tranen van haar zuigeling mede af, verzacht er zijn lijden door, houdt er de kleine mede bezig, en, als beseft het kind bereids, dat bloemen en kusjes de taal zijn van moeders liefde, zoo gebruikt ook hij beiden evenzeer om haar te vertellen, hoe dierbaar zij hem is.

En waartoe nog andere voorbeelden aan te halen. Immers wij weten het allen, geen huiselijk feest zonder bloemen. En dan het plukken en kransen vlechten, van nuttige oefeningen, gezonde bewegingen en heerlijke wandelingen vergezeld! Welk een rijkdom van gedachten, genot, levenslust ademen uit haar kelken ons toe en schitteren uit haar kleurenpracht ons tegen!

Het aankomend meisje bezwijkt voor de verzoeking en kapt er de golvende lokken mede, en als zij, straks tot bruidkrans gevlochten, haar kopje versieren, fluisteren zij van „eeuwig, eeuwig geluk, van

liefde en blijheid," evenals de rozen, waarmede moeder haar wiegje eens tooide.

In onze hedendaagsche maatschappij vormen bloemen bovendien een deel van het ameublement onzer salons, terwijl de rijkste stoffen, de fijnste tullen en kanten er hun patronen aan ontleenen.

Behangsel, gordijnen en schilderijen prijken met haar afbeeldingen, ja zelfs de vloerkleeden streven naar een nabootsing van het kleurrijk tapijt der aarde.

En zij zelven, pralend in eerste bloei en frischheid, verhoogden nog de sierlijkheid der smaakvolst en weelderigst ingerigte woning, als zij geplaatst zijn in nissen of voor vensters om met haar rijke, groene schakering het te overvloedig binnenstroomend licht te temperen. Aan de meubels verleenen zij hooger glans, en de bewoner voelt zich opgewekt, ja, beter in haar midden, want bloemen spreken tot hem van eeuwige wetten, bijgevolg van een wetgever, wien ook de plantenwereld onderworpen is.

De mensch van middelbaren leeftijd, bij wien het vuur der hartstogten van lieverlede wordt uitgebluscht, smaakt naamloos genot bij zijn bloemen. Aanhoudend toch wekken zij zijne belangstelling; nu trekt deze dan gene zijn aandacht, en telkens doet hij ontdekkingen, die hem verbazen, en bespeurt hij wetenswaardigheden, waaraan hij nimmer had gedacht. Zij zijn hem tot afleiding en troost in den rampspoed. Geen wonder, dat hij er zich met vaderlijke liefde aan hecht en ze verpleegt en bewaakt als zijn kinderen, ja geen grooter genoegen smaken kan, dan ze geprezen en bewonderd te zien. Roepen bezigheden hem elders, och, hoe ras wordt de eerste gelegenheid aangegrepen om zich weder bij zijn lievelingen te voegen.

't Ontbreekt niet aan voorbeelden ten bewijze, hoezeer de aankweeking van bloemen vergoeding geven kan voor allerlei leed, zelfs voor teleurstelling en miskenning. Daartoe noemen wij slechts *CONDÉ*. In ongenade gevallen troostte hij zich te Vincennes door het kweken van anjelieren. *LODEWIK* de veertiende verpoosde van zijn staatszorgen in zijn bloemtuin. De arme verstooten keizerin *JOSEPHINE* zocht haar grievende smart te lenigen in botanische studien.

Doch steunen de bloemen in rampspoed, niet minder wekken zij op in welvaart.

Een hoog staatsambtenaar — wiens naam niets ter zake doet — legde

zijn betrekking neder, tot diep leedwezen van ondergeschikten en medeburgers. Algemeen geacht en bemind, daalde hij eindelijk ten grave, na meermalen verzekerd te hebben het goede, dat hij verrigt had, alleen der bloemen verplicht te zijn. Zijn schrijftafel prikte elken morgen met een frisschen ruiker en deze sprak tot hem, krachtiger dan het welsprekendst betoog, van den Schepper dier heerlijkheden en wekte de ernstige, edele gedachten in zijne ziel op, die hij gedurende den dag in praktijk zocht te brengen.

Een Schot, professor in de botanie te Edinburg, heeft de bloemen alleraardigst in verband gebragt met het bedrijvige leven. Reeds had LINNAEUS beproefd een flora-uurwijzer te vervaardigen. Professor BALFOUR zocht dit te volmaken door aan het uur van de ontwaking der onderscheiden bloemsoorten dat van de menschen te verbinden.

Zijn bloemhof stelt minstens een koninklijke residentie voor.

Klokke drie staan er de staljongens op om de paarden te roskammen. Op hetzelfde tijdstip ontwaakt ook de salsifis. Alzoo is de salsifis de palfrenier in den bloemhof.

Te vier uur gaan de koorknapen ter kerk om de klok van het morgengebed te luiden. De pilosella opent zijn vliezen en de bloem, die de koorknapen tot zinnebeeld bezigen, ontluikt.

Klokke vijf verschijnen de koks, kindermeyden en het overig dienend personeel en de *boterbloem* ontwaakt.

Te zes uur spoeden de ambachtslieden zich naar 't werk en de wilde latuw, heerlijke salade voor den arme, komt te voorschijn.

Te zeven uur verrijzen de gezelschapsjuffers, tegelijk de *eichorei* op 't veld. Een gezelschapsjuffer behoort zich dus te spiegelen aan de *eichorei*, die geur en smaak aan de koffij verleent.

Te acht uur krioelen zwermen van scholieren op de straten en het muizenoor steekt zijn ooren hoog op.

Te negen gluren de jonge dames door een kier der gordijn om te zien, welk weêr het is, nieuwsgierig op straat te kijken en allerlei uitgangetjes te verzinnen. Op hetzelfde oogenblik schuiven ook de *madelieven* het gordijntje open, werpen de zon een verleidelijk knikje toe, door deze op haar beurt zoo vriendelijk mogelijk beantwoord.

Klokke tien wrijven de bejaarde dames der groote wereld zich de oogen uit, net als de *goudsbloem*.

Tusschen tien en elf, terwijl hofdames en hovelingen bij het lever

der vorsten assisteren, geven *Brusselsche spruitjes* en *molsla* teekenen van leven. En daarmee is de gansche stad wakker, de rijtuigen ratelen, alom begint een oorverdoovend geraas. Op gras- en bloemperken, in lanen en boschjes gonzen duizende insekten dooreen, de bloemen wasemen om het zeerst haar geuren uit, en dat blijde gelukkige leven van bloem en heester, insekt en mensch houdt aan, tot ongeveer vier uren. Alsdan begint een andere reeks van bezigheden en ontwaken ook andere planten.

Om vier uur immers gebruikt de nachtwacht zijn ontbijt en het *roodbloemig havikskruid* doet desgelijks. Het waakt en wasemt des nachts zijn zoete geuren uit.

De nachtwacht schuijert te vijf uur zijn mantel af en ziet of klep en ratel wel in orde zijn. Op hetzelfde oogenblik slaat de *Aäronskelk* zijn wijden groenen mantel los.

Tusschen vijf en zes ontwaken de *nachtschoonen* en komen in kakelbonte toiletjes te voorschijn.

Tusschen zeven en acht beginnen een aantal bloemen, zooals *phloxen*, *petunia's*, de *lychnis* en *oranjebloesem*, hare poëtische geuren uit te wasemen en van verleden en toekomst te fluisteren, tegen allen, die hare zachte stemmetjes verstaan. Op hetzelfde uur parfumeren zich de dames voor de theaters en andere publieke bijeenkomsten, ja, een bloem in de warme kas, de *nachtcactus*, die eerst te elf uur des avonds haar pracht ten toon spreidt, levert ons haar beeld.

Heeft BALFOUR op die wijze het ontwaken der bloemen bespied, LE CLERCQ DE CLERMONT FERRAND daarentegen heeft opgemerkt, dat zij uiterlijk driemaal daags veranderen en bijgevolg de dames gelijken, die zich kleeden in morgen-, middag- en avondtoilet. Welligt hebben ook de dames haar driemaaldaagsche wisseling der bloemen evenzeer afgezien, als haar prachtige kleding, fijne kanten, smeltende kleuren.

Niemand kan ontkennen, dat de theorie der aesthetica bepaald aan de bloemen is ontleend, dus dat ook de ontwikkeling van het schoonheidsgevoel min of meer afhankelijk was van den tuinbouw.

Ook boden bloemen den mensch, alle eeuwen door, een allegorische taal, niet minder verheffend als die der toonen. Ja de behoefte om gedachten door bloemen uit te drukken treft men zelfs bij alle volken aan. Vandaar dat CHATEAUBRIAND van haar getuigt: „de bloem is de dochter van den morgen, de bekoorlijkheid van de lente, de bron der parfums,

de gratie der vrouwen, de minnares der dichters. En toch, haar leven is even vlugtig als dat des menschen."

De zinnebeeldige voorstelling, de allegorische letterkunde ontstond door bloemen. De kuische SUSANNE draagt den Hebreeuwschen naam der witte lelie, Sussan.

SALOMO zegt van zijne welbeminde: „uwe lippen zijn lelien, druipende van myrrhe." Hij vergelijkt haar bij de bloem des velds en de lelie van dalen. Zij schittert onder de vrouwen zooals de lelie onder de distels.

Elke godheid, elke held bezit in de Grieksche fabelleer zijn eigen bloem, zinnebeeld zoowel van liefde als dankbare herinnering.

Wat nu de moderne bloemspraken betreft, zij berusten helaas! op overleveringen, zonder met eenige geschiedenis in verband te staan, en wel is het te betreuren, dat oppervlakkige schrijvers ze door hun willekeurige fantasie hebben bedorven en bij de zamenstelling de letterkunde uit de weergaloos rijke eeuwen niet hebben geraadpleegd.

't Is niet onbelangrijk te weten, dat HERNANDEZ, die ons met onderscheiden planten der nieuwe wereld in kennis heeft gebracht, bij de Mexicanen een volmaakte bloemenspraak gevonden heeft. BATEMANN verzekert, dat de *Orchideen* alleen een gansch woordenboek vormen. Geen kind wordt er in Mexiko geboren, geen huwelijk gesloten, geen lijk begraven of deze planten drukken vreugde, geluk of rouw uit. Devotie versiert er de altaren der heiligen op hun feestdagen mee, liefde werpt ze de jonge meisjes toe en dankbaarheid plant ze op de graven.

Onze vergeet-mij-niet wordt in Mexiko door eene Orchidee vervangen, *no me olvordes*. Dezelfde naam, dezelfde beteekenis.

In Oostindië heeft RUMPHIUS opgemerkt, dat de *Orchideen* uitsluitend vorsten en opperhoofden mogen toebehooren en zij door dezen aangekweekt worden om, evenals de paauwenvederen in China, de woningen te versieren. De bloemen maken dus een deel uit van het gezellige leven. Zij vervrolijken het aanzijn en troosten den rampspoedige. De grijsaard put troost uit zijn gaarde, en wanneer het graf zich boven hem sluit, wordt het door boomen en bloemen versierd, zoowel als zinnebeelden van liefde, als zinnebeelden van rouw.

Het denkbeeld om kerkhoven met cypressen te beplanten en de graven met bloemen te tooijen verliest zich in den nacht des tijds.

Toen SARAH stierf, droeg ABRAHAM zijn vrienden op haar een graf te koopen, een plek gronds, liggende aan water en met boomen begroeid.

CHRISTUS werd in een hof begraven, en onderscheiden heidensche volken begroeven hun dooden in de stilten des wouds.

Van de vroegste tijden af tot op heden zien wij den piramidaalvormigen boom voor de begraafplaatsen gebruikt. In het oosten en midden Europa de cypres, in noordelijker landen de populier. De smaak voor ranken, lossen vorm heerschte reeds tijdens ZOROASTER, daar deze wijsgeer tempels en gewijde plaatsen met boomen omplante, wier vorm het meest die der vlam nabijkwam, daar men immer zekere verwantschap zocht tusschen de ziel en het vuur of de vlam, die hemelwaarts streeft gelijk zij. De kleur van de onsterfelijkheid is groen, de immer groene boomen werden voorheen als zinnebeeld gekozen voor dat leerstuk, vol troost en bemoediging voor den brozen mensch.

Immers de treurwilg versiert onze kerkhoven als verpersoonlijkte smart, hare nederhangende takken getuigen van afmatting, en de ter aarde gekeerde punten der bladeren besproeijen als tranen den grond. De treurwilg drukt den rouw uit over het verscheiden van den dierbare, de piramidaalvormige populier, die in hare nabijheid staat, wijst naar den hemel en beider takken ruischen een lied vol weemoedige poëzie.

Wij zagen dus duidelijk hoe 's menschen wieg reeds met bloemen was omkranst, hoe bloemen hem in 't familieleven vergezellen en hem volgden tot aan en over het graf; hoezeer zij de gezellinnen zijn zoo van het openbare als van het verborgen leven; zien wij nu, welke rol sommige spelen in het staatsleven.

De distel is de uitverkoren plant der Schotten. De Schotsche munt zinspeelt op haar stekels.

De klaver is het welsprekend beeld van het groene Ierland en de roos van Engeland, terwijl de ruiker der drie vereenigde koningrijken, bestaande uit een distel, een klaverblad en een roos, omwonden is door een stengel van de ui.

Toskane noemt de lischbloem haar bijzonder eigendom. De vlam-mende lisch, die de krijgers van CROVIS als zegeteeken aannamen, werd de lelie der Franschen. De tulp behoorde het Ottomanische rijk en de tulband dankt haar zijn oorsprong. In het wapen van het Saksische huis prijkt de wijnruit, dat op bevel van KAREL den groote werd aangekweekt.

Werden de Cesars eertijds met den lauwer van den roem omkranst,

APOLLO vlocht mede eikenbladeren om zijn zangers te kroonen. Een krans van eikenbladeren bleef de belooning van bijzondere verdiensten — hier te lande — terwijl men nog heden ten dage rijk begaafde kunstenaars en vooral kunstenaressen bouquets toewerpt.

Op publieke feesten of tijdens vorstelijke bezoeken, worden de steden in hoven herschapen, ja, 't is of we onze vreugde niet dan door bloemen en groen kunnen openbaren. Guirlandes van maagdepalm versieren de gevels, groene eerbogen en duizende van bloemen verdringen zich. 't Zijn bloemen en weder bloemen en nog eens bloemen, die van dankbare liefde gewagen.

Terwijl wij de ontwikkeling van den tuinbouw aan de hand der geschiedenis en haar tegenwoordige hoogte in verband met de beschaving volgden, hebben wij meermalen kunnen opmerken, dat en nijverheid en letteren en andere fraaije kunsten dikwijls met haar in aanraking zijn gekomen. Elke tak van nijverheid, die teekeningen behoefde, linnenweverijen bijv. en tapijtfabrieken, Sèvres-porselein enz., ontleenden die aan de plantenwereld. Naauw werden buitenlandsche gewassen aangebragt, of de teekenaar nam er afbeeldingen van. Alzoo kunnen wij gerust den datum harer inheemschwording afleiden uit de werken der nijverheid.

De schilderkunst heeft mede onnoemelijk veel aan de plantenwereld te danken, niet alleen aan de heerlijkheid harer vormen, maar aan de overeenstemming tusschen vorm en kleur. 't Is dus geenszins te verwonderen, dat beroemde kunstenaars de meeste voorkeur voor bloemen openbaarden. LEONARD DA VINCI was even groot botanicus als schilder. RUBBENS, de groote koning van het koloriet, vergoode de meest kleurrijke bloem, de tulp. REDOUTÉ dweept met de bloemen, die hij verheerlijkte door het penseel.

De letteren zijn mede onuitsprekelijk veel aan den tuinbouw verschuldigd, en de bloemen leverden menigen dichter zangensstof, ja, inspireerde zelfs een HOMERUS, een ANACREON, een VIRGILIUS, een MARTIALIS, een CATULLUS, THEOCRITUS, ARIOSTO, MIRONE, MALESHERBES, BERNARD, DELILLE enz. tot onsterflijke liederen. Geen poëzie zonder bloemen, van af de Bijbelsche tot de minste conceptie onzer dagen.

De schrijver van den *Kosmos* heeft ten overvloede den onberekenbaren invloed van kruidkundige studiën op die der letteren aangetoond.

KLOPSTOCK, SCHILLER, GOETHE en BYRON ontleenden er de rijkste ideeën aan, en voorzeker zijn aan jeugdige beoefenaars der fraaije letteren geen heilzamer studiën aan te raden.

Zien wij ten slotte den tuinbouw nog uit een ander gezigtpunt en wel als bron van weldadigheid, als oorzaak tot het beoefenen der christelijke liefde. Nu gewassen en bloemen eenmaal handelsartikelen en zoowel ten algemeenen nutte als tot genoegen aangewend werden, spreekt het van zelf, dat zij menigeen een bron van bestaan opleveren.

Alleen de rijke kan aan zijn verlangen om de zeldzaamste gewassen te bezitten voldoen. Deze hebben echter hun bijzondere verpleging, en daartoe bezigt hij thans menig arm, maar intelligent en nijver man. Er ontstaat behoefte aan schralleren of vetteren grond en karren en wagens moeten deze halen. Evenzoo aan bloempotten, die reeds tijdens SOCRATES werden gebakken, aan timmerlieden, aan glazen- en slotenmakers voor de kassen, die altijd en altijd verwarmd moeten worden en waartoe een opzigter noodzakelijk wordt.

Hoe groot of klein de tuin ook zij, of hij voor genot of gebruik onderhouden wordt, hij *moet* onderhouden worden en verschaft daarom aan meer dan één werkman brood. Aarde, water, mest en getrouwe verzorging vermenigvuldigen de planten, en een gering kapitaal werpt in den tuinbouw aanzienlijke renten af en voorziet in het onderhoud van menigeen."

Hecft mijne mededeeling de belangstelling in de oude kunst verlevendigd en de beoefenaars van den tuinbouw eenige genotvolle oogenblikken verschaft, dan leg ik de pen neder met den wensch eerlang nog eenige wetenswaardigheden voor de lezers van het Album uit mijn oude papieren te mogen oprakelen.
